

**УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ**

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. Датум и орган који је именовao комисију:

На основу члана 127 Статута Филолошког факултета Универзитета у Београду и члана 40 Закона о високом образовању, Наставно-научно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду на седници одржаној 20 – 26. априла 2020. године донело је одлуку да се образује комисија за оцену докторског рада који је предала под насловом ’Слика [...] у сржи сваког циља’: визуелна реторика у романима *Американац*, *Портрет једне леди* и *Амбасадори Хенрија Џејмса*“.

2. Састав комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, звања, назива уже научне области закоју је изабран у звање, датума избора у звање и назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен:

1. Биљана Дојчиновић, редовни професорк, Филолошки факултет Универзитета у Београду, ужа научна област Наука о књижевности, датум избора у звање 22.6.2016, Филолошки факултет у Београду.

2. Драган Стојановић, професор емеритус, 18. јун 2014, наука о књижевности, Филолошки факултет Универзитета у Београду.

3. Зорица Бечановић Николић, ванредни професор, 19. март 2019, наука о књижевности, ужа научна област Општа књижевност и теорија књижевности, Филолошки факултет Универзитета у Београду.

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Наташа Марковић рођена је 6. децембра 1977. у Београду. Основне студије завршила је 2006. на Катедри за општу књижевност и теорију књижевности на Филолошком факултету Универзитета у Београду, а мастер рад под насловом „Поглед Ламберта Стретера“ одбранила је 2009. на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Један је од оснивача Студентског часописа за књижевност и теорију књижевности *txt*, чија је главна уредница била од 2003. до 2008. године. Од 2008. до 2009. била је извршна уредница у ЈП *Службени гласник*, потом од 2009. до 2014. помоћница директора издаваштва и од 2011. до 2018. једна од уредница библиотека „Књижевне науке“ и „Књижевни гласник“. У оквиру библиотека ЈП *Службени гласник* покренула је и уређивала едиције „Интерпретације“, „Поетике“ и „Соптсвена соба“. Добитница је Награде „Данило Киш“ Филолошког факултета Универзитета у Београду за 2009. за мастер рад „Поглед Ламберта Стретера“, Награде „Бранко Радичевић“ Матице српске за 2006. за семинарски рад „Идентитети Изабеле Арчер“ и Награде града Београда за стваралаштво младих у области науке Скупштина града Београда за 2005. годину за уређивања *Студентског часописа за књижевност и теорију*

књижевности: txt. Научне радове и преводе објавила је у релевантним домаћим часописима и зборницима. Од 2014. чланица је међународног удружења Henry James Society, на чијим научним скуповима је излагала од учлањења.

Научни и стручни радови:

Марковић, Наташа. „Јелена Димитријевић у *Сопственој соби*: освајање нове генерације читалаца.“ *Читате ли Јелену Димитријевић?* Прир. Биљана Дојчиновић и Јелена Милинковић, Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2017, стр. 47–58. УДК 821.163.41.09-31 Димитријевић Ј. ISBN 978-86-6153-480-5

Марковић, Наташа. „Холбајновски портрети мадам Де Вијоне: визуелна реторика у *Амбасадорима*.“ *Компаративна књижевност: теорија, тумачења, перспективе*. Прир. Адријана Марчетић, Зорица Бечановић Николић, Весна Елез, Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2016, стр. 227–236. УДК 821.111(73).09-31 Џејмс Х. ISBN 978-86-6153-309-9

Марковић, Наташа. „Слушкињино тело: отеловљене друштвене структуре у роману *Мутна и крвава*.“ *Нова реалност из сопствене собе: књижевно стваралаштво Милице Јанковић*. Прир. Биљана Дојчиновић, Јелена Милинковић, Милена Родић, Народна библиотека „Вук Караџић“ – Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, 2015, стр. 135–150. УДК 821.163.41.09-31 Јанковић М. ISBN 978-86-84827-12-0

Марковић, Наташа. „У потрази за значењем.“ *Студентски часопис за књижевност и теорију књижевности: txt*, бр. 11–12, 2007, стр. 3–8. УДК 82.0 ISSN 1451-7604

Марковић, Наташа (сарадница). *Речник књижевних термина*. Тања Поповић. Логос Арт, Београд, 2007. ISBN 978-86-7360-064-2

Марковић, Наташа. „Идентитети Изабеле Арчер.“ *Студентски часопис за књижевност и теорију књижевности: txt*, бр. 7–8, 2005, стр. 35–49. 821.111(73).09 Џејмс Х. ISSN 1451-7604

Марковић, Наташа и Дијана Митровић. „Стварност илузије.“ *Студентски часопис за књижевност и теорију књижевности: txt*, бр. 3–4, 2004, стр. 3–4. УДК 821.163.41-4 ISSN 1451-7604

Преводи:

Милер, Џ. Хилис. *О књижевности*. Прев. Наташа Марковић, Службени гласник, 2017. ISBN 978-86-519-2084-7

Милер, Џ. Хилис. „Како читати књижевност.“ Прев. Наташа Марковић. *Београдски књижевни часопис*, бр. 44–45, јесен–зима 2016, стр. 77–89. УДК 821.111(73)-4 ISSN 1452-2950

Хофман, Данијел. „Разрешења.“ Прев. Наташа Марковић. *Кораџи: часопис за књижевност, уметност и културу*, бр. 9–10, 2009, стр. 78–103. УДК 821.111(73)-32.09 Рое Е. А. ISSN 0454-3556

Ален, Елизабет. „Крила голубице.“ Прев. Наташа Марковић. *Студентски часопис за књижевност и теорију књижевности: тхт*, бр. 15–16, 2008, стр. 37–52. УДК 821.111.09-32 Џејмс Х. ISSN 1451-7604

Блајкастен, Андре. „Фокнер из европске перспективе.“ Прев. Наташа Марковић. *Трећи програм*, бр. 137–138, 2008, стр. 210–226. УДК 821.111(73).09-31 Фокнер В. ISSN 0564-7010

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

’Слика [...] у сржи сваког циља’: визуелна реторика у романима *Американац*, *Портрет једне леди* и *Амбасадори* Хенрија Џејмса“

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација Наташе Марковић има 210 страница текста и 150 страница илустрација са укупно 152 илустрације. Састоји се из десет делова. После уводног дела, насловљеног Увод у слику као срж Џејмсовог циља (стр. 1–4), следе поглавља: „Уосталом, све уметности су у бити једно“: сликар у писцу (стр. 5-44), коју чине потпоглавља „Чулно васпитање“: Џејмсове прекоокеанске скице и „[У] непосредној близини Тицијана и Рембранта, Рубенса и Паола Веронезеа“: Џејмсови учитељи. Треће поглавље, „Нова врста аритметике“: Американац (стр. 45-84), чине потпоглавља „Предговор Американцу: чудна спрега мисли и жеља“; „’Естетска главобоља’ интензивног посматрача: Кристофер Њумен у Лувру“; „’Од месеца рођена Богородица’: Муриљово Безгрешно зачеће Девнице“; „’Сјајан банкет’: Веронезеово Венчање у Кани“; „’Мала италијанска слика’: Коређово Мистично венчање Свете Катарине“; „’Венецијански портрети, велики као живот’: Веронезеова Бела Нани“; „’Један од оних великих Рубенса’: Венчање Марије Медичи и краља Анрија IV преко заступника“. Четврто поглавље насловљено је „Нема већег уметничког дела од сјајног портрета“: Портрет једне леди (стр. 85-129), а чине га следећа потпоглавља: ”Предговор *Портрету једне леди*: Џејмсва поетика портрета“; ”Портрети Изабеле Арчер: ренесансна и барокна визуелна реторика портрета“; ”Портрети госпоне: визуелна реторика наспрамних портрета“; ”Портрети Серене Мерл и Пенси Осмонд: вермеровска и веласкезовска визуелна реторика“; ”Породични портрет Осмондових: Веласкезова и Џејмсва слика у слици” и ”Портрети унутар портрета“. Пети део назван је „[О]д једног добро урађеног платна до другог’: Амбасадори” (стр. 130 – 173). Њега чине следећа потпоглавља: ”Предговор *Амбасадорима*: Џејмсва визуелна поетика“; ”Роман као галерија: визуелна реторика старих мајстора и импресиониста“; ”Галерија слика пропуштене младости“; ”Галерија слика младости поново нађене” и ”Галерија слика непосредних утисака“. Шесто поглавље, „Слика и даље [...] у сржи сваког циља’: визуелна реторика Хенрија Џејмса” (стр. 174-193), чине следећа потпоглавља: ”Слика и текст:

историјско-поетички екскурс” и ”Слика у тексту: срж Џејмсовог циља”. Седми део јесте ”Закључак о визуелној реторици Џејмсове слике” (стр. 194-196). Осми део је Литература (197-206). Следе Прилог 1: Списак илустрација (2017-210) и Прилог 2: Илустрације.

У Уводу у слику као срж Џејмсовог циља ауторка износи своју хипотезу и даје преглед испитиваног материјала, поступака и резултата истраживања за свако поглавље посебно.

У поглављу „Уосталом, све уметности су у бити једно“: сликар у писцу, пратимо сликарско образовање Хенрија Џејмса на основу аутобиографије, преписке, ликовних критика, путописних записа и друге нефикционалне грађе. Захваљујући томе сагледавамо како је усвојио богато европско културно наслеђе и како су му ”сликарска дела помогла да задовољи поједине формалне захтеве, попут композиционог јединства, органске форме и економије приповедања, које је себи поставио.”

„Нова врста аритметике“: Американац. Треће поглавље дисертације полази од претпоставке да је у раном роману *Американац* Џејмс тек зачињао своју визуелну реторику. Пет слика изложених у Лувру: Безгрешно зачеће Девнице (око 1678) Бартоломеа Естебана Муриља, Венчање у Кани (1563) Паола Веронезеа, Мистично венчање Свете Катарине (око 1527) Антонија Алегрија да Коређа, Портрет Венецијанке (око 1560) Паола Веронезеа и Венчање Марије Медичи (1622–1625) Петера Паула Рубенса служе као грађа унета директно у роман, што ће у каснијем роману *Амбасадори* бити преображено у посебан метод визуелне сугестије.

У поглављу „Нема већег уметничког дела од сјајног портрета“: Портрет једне леди испитује се присуство визуелне реторике ренесанских и барокних мајстора као основа за настанак вербалног портрета Изабел Арчер. Ауторка настоји да покаже да су Џејмсове слике унутар романа места на којима се интензивније него у драмским одељцима одигравају унутарња превирања главне јунакиње.

Пето поглавље, „[О]д једног добро урађеног платна до другог’: Амбасадори”, разматра начине на које је Џејмс сучелио визуелну реторику старих мајстора и импресиониста као сфере реалистичког и романтичног, али и реалистичког и модернистичког. С обзиром на то да је реч о роману који је у највећој мери предочен кроз тачку гледања главног јунака, овде су поглед и визуелни доживљај скоро искључиви пут читаочеве спознаје.

Шесто поглавље, „’Слика и даље [...] у сржи сваког циља’: визуелна реторика Хенрија Џејмса”, бави се Џејмсовим виђењем места и улоге слике у тексту као и начином на који је однос визуелног и текстуалног тумачен у критици о њему. У овом поглављу се указује на потребу увођења појма визуелна реторика, који би требало да ”омогући свеобухватније и подробније разумевање сложеност односа сликарског и приповедног у Џејмсовом опусу”.

У ”Закључку о визуелној реторици Џејмсове слике” Наташа Марковић настоји да покаже разлику између разматрања екфразе, пикторијалности и онога што визуелна реторика представља,водећи резултате претходног истраживања о улози слике у приповедању Хенрија Џејмса.

Осми део је Литература која обухвата велики број јединица, класичне студије Џејмса као и новија тумачења његовог дела.

Прилог 1: Списак илустрација и Прилог 2: Илустрације који садржи 152 илустрације поменутих и анализираних у тексту интегрални су део ове интердисциплинарне тезе која повезује књижевност и сликарство.

Рад садржи и остале неопходне делове. То су сажети на српском, руском и енглеском језику, биографска белешка о ауторудисертације, Изјава о ауторству, Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада и Изјава о коришћењу.

У ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација Наташе Марковић је прегледно структурирано интердисциплинарно истраживање, са добро утемељеним и објашњеним полазиштима, спроведено и написано зрело, савесно и прецизно.

Хипотеза овог рада јесте да сликарство има већи значај у приповедном опусу Хенрија Џејмса него што се уобичајено сматра. Ауторка дисертације истиче да је Џејмс тврдио да се срж његовог приповедног поступка састоји у правилној смени слике и драме, док је у ствари доследно спроводио идеју да је слика увек у сржи сваког његовог циља. Ову хипотезу Наташа Марковић испитује у три романа из три главне фазе стваралаштва Хенрија Џејмса. . Полазећи од романа *Американац* (1877), који обележава рану фазу Џејмсовог стваралаштва, преко романа *Портрет једне леди* (1881), који ова дисертација смешта на почетак његове средње фазе, до романа *Амбасадори* (1903), који је настао у такозваној ”зрелој” фази, ауторка истиче блиску повезаност сликарске уметности са Џејмсовом уметношћу речи. Поред тога, ауторка користи и нефикционални материјал, Џејмсове белешке, писма, путописе, критичке текстове, да би показала везе између појединих сликарских дела и сцена у овим романима. Обимна ликовна грађа коју ова теза обухвата сведочи о детаљном познавању самих дела о којима је реч, као и ликовних дела с којима књижевност Хенрија Џејмса комуницира.

VI СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ ИЛИ ПРИХВАЋЕНИ ЗА ОБЈАВЉИВАЊЕ НА ОСНОВУ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

Марковић, Наташа. „Холбајновски портрети мадам Де Вијоне: визуелна реторика у Амбасадорима.“ *Компаративна књижевност: теорија, тумачења, перспективе*. Прир. Адријана Марчетић, Зорица Бечановић Николић, Весна Елез, Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2016, стр. 227–236. УДК 821.111(73).09-31 Џејмс Х. ISBN 978-86-6153-309-9

Марковић, Наташа. „Портрет инфанткиње: веласкезовска реторика у *Портрету једне леди*.“ *А . А . А – Интернет часопис посвећен уметности*, објављено 14. априла 2018. Доступно на: <https://anaarpartblog.wordpress.com/2018/04/14/natasa-markovic-portret-infatkinje-velaskeзовска-retorika-u-portretu-jedne-ledi/>

VII ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Закључак истраживања Наташе Марковић јесте да појам *визуелна реторика* онако како га је образложила у вези са делима Хенрија Џејмса означава слику као средство комуникације која се одвија у свим правцима и непрестано мења. То одговара развоју приповедне уметности Хенрија Џејмса који је у раној фази помоћу познатих сликарских дела дочаравао оно о чему пише, у средњој стварао сопствене прозне слике налик на сликарска дела, да би се у својој зрелој фази усредредио на стварање прозних слика које реторички делују на онога за кога су створене и ко их види. Ово истраживање показује да је Џејмс остварио свој циљ – ”онај у коме је слика, у свакој фази његовог стваралаштва, била срж сваког његовог настојања и уложених напора да је присвоји, створи, оживи и пренесе, уздижући је, на концу, до статуса својеврсног спознајног ентитета захваљујући којем његови јунаци и његови читаоци у гледаном виде и разумеју на први поглед невидљиво.”

Наташа Марковић сматра да појам пикторијализам није довољан да објасни развој Џејмсовог поступка и да га треба заменити појмом *визуелна реторика*. На трагу реторичара који су седамдесетих година 20. века све чешће као свој предмет проучавања уводили и визуелне творевине, новија генерација реторичара, од деведесетих година 20. века надаље, позабавила се дефинисањем своје дисциплине и њеног предмета. Појму визуелне реторике придали су двоструко значење, оно које се односи на „визуелни објекат или артефакт, и оно које подразумева „перспективу проучавања визуелних података“.

У првом значењу, визуелна реторика је производ који појединци стварају користећи визуелне симболе као средство комуникације. У другом, она је перспектива коју научници примењују а која се усредсређује на симболичке процесе помоћу којих визуелни артефакти спроводе комуникацију. Као предмет својих истраживања, визуелни реторичари одређују

начин на који слике, у најширем значењу визуелне творевине, поседују способност и моћ убеђивања, односно начин на који слике реторички делују на посматрача.

Други разлог због којег ауторка сматра да ј појам пикторијализам треба заменити појмом визуелне реторике јесте сврха коју су слика и сликовно задобили у Џејмсовој зрелој прози.

Полазећи од сцене из шеснаестог поглавља романа *Американац* у којој ће гримизна боја и слике месеца призивати оно што је мрачна тајна породице Белгардових, Наташа Марковић показује разлику између разних облика визуелности у Џејмсовој прози. Иако су злослутни наговештаји снажни, ова сцена и роман у целини екфрастични су и пикторијални: ”Екфрастичан је зато што призива портрете Ван Дајка, а пикторијалан зато што јунакиње романа приказује као да позирају за платно које ће красити степениште куће у Улици Универзитета.” Визуелност овог раног романа још увек је експлицитна и директна у свом дејству на јунака.

У роману из Џејмсове средње фазе, *Портрету једне леди*, визуелна реторика се даље развија. Јунакиња романа захваљујући визуелној реторици слике „Породични портрет Осмондових, како је објашњено у истоименом одељку, увиђа не само да у гледаном није видела оно што се не може видети, већ и да је то виђено погрешно разумела. Ауторка закључује да је ”у том смислу, у роману *Портрет једне леди* Џејмс успоставио слику као спознајни ентитет, онај који је његовим јунацима посредује у стицању сазнања и досезању спознаје.”

Врхунац развоја визуелна реторике код Џејмса Наташа Марковић види у роману *Амбасадори*. Она се огледа у томе што је слика успостављена као спознајни ентитет, односно као суштина приповедног поступка Хенрија Џејмса у његовој касној, зрелој, фази. Реторичко својство и дејство Џејмсових прозних слика у роману *Амбасадори*, двојаке је природе јер се обраћа и јунаку и читаоцу. Прикривених и субверзивних идеја у сликама предоченим у *Амбасадорима* има напретек и њихова сврха била је да Стретера убеде у једну или другу замисао других јунака који су за њега, захваљујући Џејмсу, створили слике које му приказују. Наглашавајући ту реторичку сврху и дејство слика у овом зрелом роману, оном на који је у највећој мери био поносан, Џејмс је, истиче Наташа Марковић, уистину остварио свој циљ – онај у коме је слика, у свакој фази његовог стваралаштва, била срж сваког његовог настојања и уложених напора да је присвоји, створи, оживи и пренесе.

Примењујући Џејмсову идеју да аутор ствара тако што у видљивом наслућује невидљиво и што омогућава и читаоцу да то невидљиво доживи, Наташа Марковић је усмерила своје истраживање управо на визуелно, на слику и на њен развој као облик приповедног метода. Тиме је Џејмс, велики мајстор нереченог и наслућиваног, анализиран на начин који нас додатно приближава разумевању његових поступака. Такође, као што ауторка на крају тезе и поручује, идеја визуелне реторике помоћи ће да се ”одгонетну и објасне слике које су Џејмсови књижевни потомци од модернизма наовамо стварали на страницама сопствене прозе.”

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Реч је о интердисциплинарном, замашном и брижљиво спроведеном истраживању односа слике и речи, креативном тумачењу релевантне литературе и смелој концепцији која је до детаља одржана у читавом раду. Захваљујући аналитичким способностима, ерудицији, минуциозном истраживању и одличној структури рада, закључци рада уверљиви су и веома значајни за истраживање дела Хенрија Џејмса, као и односа сликарства и књижевности уопште. С обзиром на обим литературе о Хенрију Џејмсу и његов значај као писца, изузетност овог рада почива у оригиналном доприносу овом богатом пољу истраживања.

Комисија сматра да аутор убедљиво и аргументовано образлаже и доказује почетну хипотезу, као и да у процесу истраживања осветљава и бројне друге елементе који су важни за разумевање дела Хенрија Џејмса.

IX ПРЕДЛОГ

Комисија за преглед и оцену рада кандидаткиње Наташе Марковић сматра да је реч о темељно спроведеном истраживању, детаљно представљеном и образложеном, и одлично структурираном раду, и стога предлаже Већу Филолошког факултета Универзитета у Београду да рад под насловом 'Слика [...] у сржи сваког циља': визуелна реторика у романима *Американац*, *Портрет једне леди* и *Амбасадори* Хенрија Џејмса“ прихвати као докторски рад који испуњава услове предвиђене законом, а да кандидаткињу Наташу Марковић позове на усмену одбрану.

У Београду, 11. 5. 2021. године

КОМИСИЈА:

Др Биљана Дојчиновић, редовни професор,
Универзитет у Београду, Филолошки факултет (ментор)

Др Драган Стојановић, професор емеритус,
Универзитет у Београду, Филолошки факултет

Др Зорица Бечановић Николић, ванредни професор,
Универзитет у Београду, Филолошки факултет